

Л. МАТКОВСКИ и П. АНГЕЛАКОВА

ОПИС НА МАКЕДОНИЈА ОД ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК СПОРЕД ЕДНА АНГЛИЧАНКА

Мери Волкер (Mary Walker) е една од ретките жени — патописки која цели 40 години патувала по Анадолија и по некои делови на Балканскиот Полуостров, а два пати поминала дури и преку тогаш непристапните албански планини. Оваа смела жена на два пати поминала и низ Македонија. Во тоа време кога дури и за мажи било опасно да се патува, Мери Волкер облечена во јавачки панталони, секогаш вооружена со пиштоли, влечена од љубопитноста кон непознатото, на коњ ја обиколувала Македонија и ги запишувала сите интересни нешта што ги чула и видела на своите патувања. Иако секогаш имала албански или турски придружници-гавази и суруции, а понекогаш ја придружувал и брат ѝ, тоа не значи дека била осигурена од сите опасности што ја демнеле на патот. Опасноста била намалена кога се знае дека ориенталниот човек имал силно развиено чувство за почит кон жената, но од друга страна опасноста се наголемувала кога се знае дека токму тој ориенталец лесно се воодушевувал од секоја жена, а особено ако е откриена како што патувала Мери Волкер. Не се разочарувала од неконфорноста и лошите хигиенски услови на караван сараите во кои ноќевала; не се очајувала од невремето по патот, од ветер, студ, дожд и не се плашела од напади на ајдути, разбојници и силеции. Но токму затоа што била жена имала и предности, на пример, таа можела да влезе во хареми или да воспостави контакти со жени и да ги опише нивните обичаи, навики и облека, а што не било можно на мажите-патописци.

Првото нејзино патување било во 1857, а последното во пролетта 1897 година. По првото патување се враќа во Лондон каде ги средува своите патописни белешки и во 1864 година ја објавува книгата „Thorough Macedonia to the Albanian Lakes“ што во превод значи „Преку Македонија кон албанските езера“.

Позначајни нејзини патувања по редослед на години биле: во 1857 година била во Хајдар Паша, Македонија и Албанија, во 1865 во Халкедон, во 1866 во Бруса, во 1880 во Измир и Анкара, во 1886 и 1896 пак во Бруса и во 1897 во Крит, Метелен, Македонија

и Албанија. Како што се гледа таа патувала 40 години, но со прекини. Ке го извршела намерното патување и ќе се вратила во Англија за да би презела идната или по некоја година ново патување. Страста за патувањата по Блискиот Исток, по Македонија и Албанија не ја оставала долго да мирува. Како резултат на нејзините патувања ги објавила уште и следниве книги: „Eastern life and scenery“, „Untrodden paths in Roumania“ и „Old Tracks and new Landmarks, wayside stretches in Crete, Macedonia, Mitylene etc by Mary A. Walker, with illustrations. London, Richard Bentley and son 1897. Од оваа последна книга се и извадоците што се однесуваат на Македонија од нејзиното последно патување. Тука се секако резимирани нејзините општи впечатоци од двете патувања низ Македонија. Ние го зедеме и во превод го даваме само оној дел од патописот што се однесува на Македонија, т.е. од Кавала, кога влезе и до Струга, кога излезе од Македонија. Книгата „Old Tracks and new Landmarks“ ја посветила на H. E. the baronesse de Calice, т.с. на баронесата Калис која покажувала симпатии за нејзините чести патувања по Блискиот Исток, а веројатно и ја финансирала.

Посебно треба да подвлечеме дека патописката Мери Волкер имала талент и смисла за цртање што се гледа од нејзините убави гравури на градовите Кавала, Воден и Охрид и на манастирот Св. Наум. Ова се засега единствено познати гравури на македонските градови и на манастирот Св. Наум од првата деценија на втората половина на XIX век оставени од една жена-патописка. Веруваме дека сигурно направила повеќе скици од разни нешта што видела на патувањата и тие треба да се бараат во нејзиниот ракописен фонд што се чува во Лондон.

Нејзиниот стил на пишување е мошне искитен и затоа тежок за превод. Имала смисла да го забележи она што било битно и важно и да го даде сликовито. Се гледа дека за нејзино време имала доста познавања од античката историја на Балканскиот Полуостров и на овие нешта често се задржувала и укажува во својот патопис што е особено важно за нашите археолози, бидејќи опишува интересни археолошки локалитети.

На крајот треба да напомниме дека книгата на Мери Волкер „Old Tracks and new Landmarks“ одамна веќе претставува раритет и во Македонија не може да се најде. Ние се служевме со примерокот на Националната библиотека во Париз кој се води под сигнатура 8° J. 6585.

Сега нека раскажува самиот патописец:

(133)¹⁾ Нешколку патописни белешки што следуваат за патувањето во Македонија се веќе излезени од печат, но иако тоа беше малку поодамна овој мал број забелешки ќе не потсетат на нив. Единственото оправдување за нивното повторување може да се најде во прилозите кои се историски интересни и можат да претставуваат единствени извештаи за местото на раѓањето на Александар Велики и за главниот град на Македонија.

Новата железничка линија меѓу Солун и Битола води далеку од римскиот пат Via Egnatia и не може да допре до убавото Охридско Езеро и стариот манастир Свети Наум.

КАВАЛА

(134) Во текот на попладнево, запревме пред Кавала, овој стар Неапол каде Свети Павле се истоварил на пат од Троја за Филипи и Солун.

Панорамата на градот е прекрасна. Тој е сместен главно на една висока стена која стрмно се издига над морето. На половина пат подолу се гледаат редица бели згради со столбови, куполи и минариња. Тоа е турскиот колеж основан од Мехмет Али од Египет кој тука се родил.²⁾ На врвот се издига една тврдина со нејзините округли и четвртасти кули. Еден дебел ѕид, по сè изгледа сараценски, го обиколува градот а во близината е еден убав аквадукт, римско дело, сè уште во добра состојба, кој ја поврзува Кавала со соседните планини.

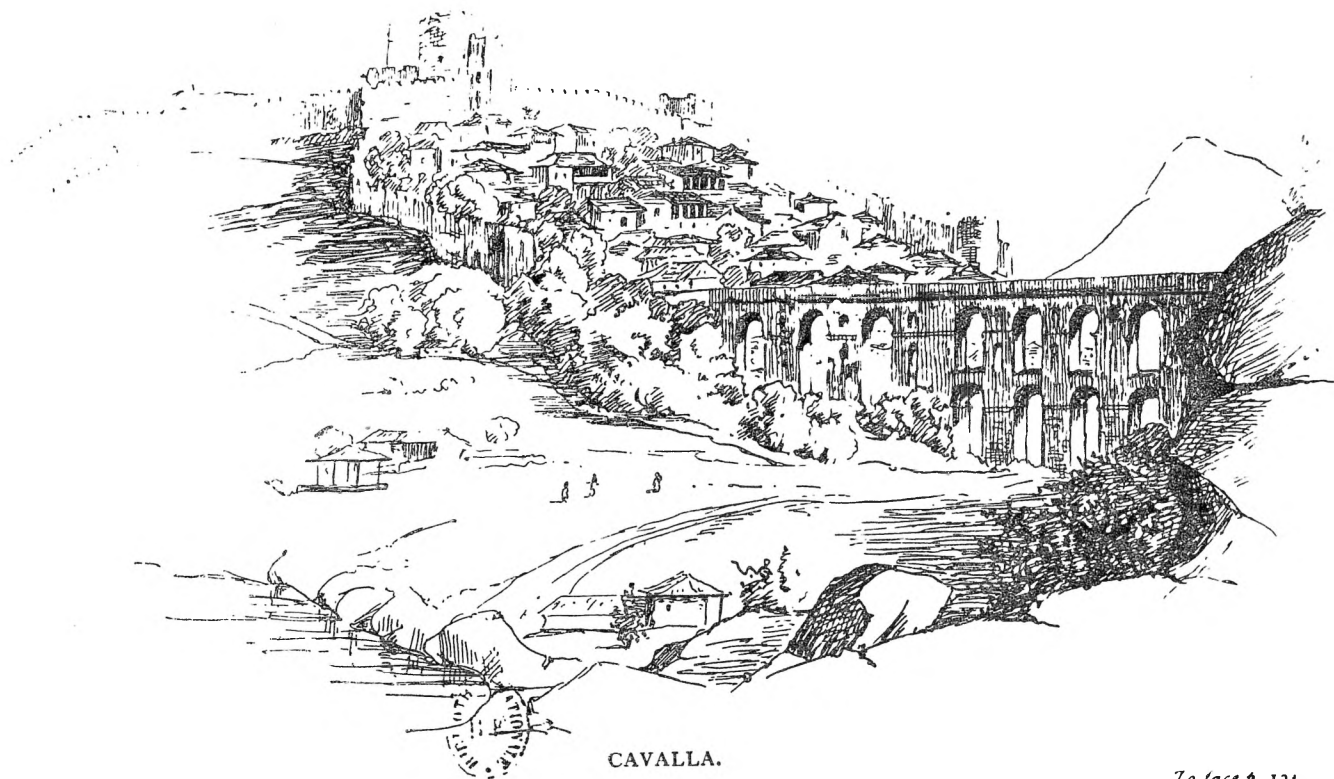
(135) Сета оваа глетка набљудувана од прозорците на англискиот вице-конзулат е многу дива и сиромашна. Огромни гранитни стени се обраснати со цбунови, тука и таму се гледа по некое закржлавено дрво, две осамени осматрачници и сето ова потсетува на стар римски ѕид. Изгледа дека повеќе нешта во оваа непријатна земја не се измениле од денот кога високиот пагански апостол со стап во рака го отпочнал своето качување по овој пуст планински гробен долж чувениот римски пат Via Egnatia на пат за Филипи.³⁾ Се мисли дека на едниот дел од овој гробен бил сместен логорот на Брутус и Касиус пред да отпочне војната на Филипи (42 год. пред Христа) која фатално заврши и за двајцата.⁴⁾

1) Цифрата ја означува страницата од лондонското издание од 1897 година.

2) Мехмед Али, египетски наместник на турскиот султан од албанско потекло, бил роден во Кавала а умрел во Каиро (1769—1849). Се зацврстил во Каиро во 1811 година откако ги ликвидирал мемелуците. Организирил силна армија, ја развил трговијата, индустријата и земјоделието. Во 1831 г. помогнал со војска на Турција во угушувањето на грчкото востание.

3) Филипи, гратче во југоисточна Македонија покрај беломорскиот брег. Прво се викал Датон, па Крениди. Кога Филип Македонски го презел од Тракијците го нарекол по своето име Филипи. Апостолот Павле тука се искрцајл и почнал за првпат да проповеда христијанство на европска територија. Бил фатен и во затворот на Филипи поминал некое време.

4) Патописката М. Волкер сосем точно укажува на овие податоци. Во близината на Филипи, во 42 година пред нашата ера, верно се случила прочушната битка во која Антониј и Октавиан ги победиле Брут и Касиј.

To face p. 134.

Седев гледајќи го овој стар пат. Тој ја следи грациозната кривина на заливот подзади главната ڌамија со нејзините снежно-бели минариња и огромните платани, а потоа скршнува качувајќи се по каменитата височина заобиколувајќи го првиот бедем на планината нестанува, потоа понесјасен и погоре на наредната височинка повторно се јавува неравен и оштетен, а потоа уште еднаш се спушта и се губи во една провалија. Меѓутоа, има една светла линија што се топи во густата магла на овој далечен врв и како што окоето се труди да ја следи оваа прочуена планинска стаза, (136) фантазијата нè носи на двата големи настани кои во оние ڌамнешни минати векови го надоврзуваат овој пат со Филипи.

Ќамијата и минарето веќе не се гледаат. Долж овој пуст пат една сјајна чета на оклопени војници високо го носела горделивиот орел на Рим, кој блескал на сончевата светлина сигурен во победата при нивното марширање по високиот планински гребен. Тоа беа жалосните следбеници на веќе жалосните водачи што се бореа за светското царство. Оваа борба, која ја потресе цивилизацијата, по неколку дена престана и се смири во тешкото воено поле подзади овој планински пат.

Еден век скоро помина. Една мала чета повторно го следи својот напорен пат преку стрмните карпи симнувајќи се по каменитата патека. Тоа се безначајни луѓе во скромна облека кои доаѓаат од спротивните крајбрежја на Азија. Тие не носат никаков сјаен орел ниту рачно оружје, но и тие се борци, а повеќето од нив се освојувачи во името на нивниот семоќен господар.⁵⁾

Водачот на оваа мала чета носи еден патнички стап за да ги поткрепува неговите уморни нозе при неговото качување. (137) Жигот на овој христијански маченик е на неговото замислено чело кој во мрачната Европа носи една блага и ненаситна светлина. Жалбите на поробената Македонија мистериозно ги слушна од далечниот брег на Троја и побрза да му го однесе на паганскиот свет овој небесен пламен, сета победоносна светлина од Евангелието.

Замислената фантазија згасна. Златното огревање на сонцето фрлаше долги сенки далеку над мирното бранување на Егејското Море. Во нејасната маглива далечина се насираше една величествена кула — високиот мермерен врв на Атос-Светата Гора која блескаше со последните остатоци од златната победа, додека долу Тасос и богато пошумениот брег праќаа темни отсјаи далеку над воденото огледало и го полнеа мскиот вечерен ветер со миризливата арома од своите многубројни борови.

ПЕЛА

(138) Откако поминав неколку недели во Солун како гост кај нашите љубезни пријатели господинот и госпоѓата К., со задоволство ја прифатив нивната покана да одам со нив во Битола каде господинот К. беше назначен за конзул.

⁵⁾ Мисли на проповедниците на христијанството на чело со Свети Павле.

Образувавме еден разнообразен караван и излеговме од градот преку вратата на Вардар. Во придружба на нашата фамилија беше и мисионерот со својата жена и малото девојче. Тука беа и вообичаените конзулски гавази и слуги, како и разните придружници на коњи и со багаж додела последниот сјај на оваа група го даваше почесната стража испратена од пашата, примитивните Албанци облечени во светли бои, наострешени и вооружени.

Првата ноќ ја поминавме во Валмат (Valmâthes), едно мало село во големата рамнина некогаш наречена Вардарска Котлина (139) која се протега од границите на Солун па сè до подножјето на планинскиот венец, кој ја образува неговата западна граница. Тоа е една досадна, сува и песочна рамнина. На неколку милји наоколу околината е скоро без дрвја и ожарените сончеви зраци засилени од песочното тло создаваа топлина која оздола зрачеше, а озгора печеше.

Во претпладневните часови од вториот ден од нашето патување стасавме во малиот ан на Пела⁶⁾, еден беден караван-сарај на самиот пат близу една голема чешма. Тој за среќа поседува неколку дрвја кои ја протсгаат сенката неколку стотина стапала по бедната трева одзади еден нечист поток, заедничка комбинација на луксуз од кој не можевме да се откажеме. Така коњите беа растеретени, чергите и перничкијата беа испружени во сенката одзади малиот поток, еден излетнички ручек ни беше сервиран и така ние се одморивме. Бевме сосем задоволни од сенката и одморот. Секој би требало да знае по нешто за жештината на Вардарската Котлина во месец август.

Патниците секогаш застануваа во Пела. Дел од патот меѓу Солун и Ениџе е најзаморен (140), претставува најдолго растојание до Битола и можеби тоа е причината што досега се направени толку малку истражувања за остатоците на старата македонска престолнина. Повеќе патници се плашат да преноќеваат во конаците, се задоволуваат со гледање на стариот сид на десниот рид и со пиење вода од долната чешма. Наблудувачот не може ништо друго да забележи, а сигурно е дека секој оној што има време и сака да копа и да го разгледува земјиштето треба да оди во малото село Неохори (Neokhori) недалеку од чешмата која беше идентификувана со еден дел од стариот град Пела.

Господинот К. отиде во Неохори и пронајде под земјата неколку столбови, но немаше можност подолго да ги разгледува. Полковникот Лик⁷⁾

⁶⁾ Пела, античен град во Македонија. На Филип II му бил престолнина и во него се родил Александар Македонски. Западна во римско и турско време. Урнатините од Пела уште постојат во близината на денешниот град Ениџе Вардар.

⁷⁾ William Martin Leake. Истражувач по Егејска Македонија од првата половина на XIX век. Автор на повеќе археолошки и патописни белешки и неколку лингвистички студии за македонскиот, албанскиот и влашкиот говор. Поопширно види: Д-р А. Матковски, Библиографија на патописи за Балканскиот Полуостров во време на турско владеење, дел III од 1800—1912. Гласник на ИНИ, год. XV, бр. 3, Скопје 1971, Одделен отпечаток, стр. 24 и д-р Христо Андонов-Полјански, Мисијата на Вилем Мартин Лик во Македонија. Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 21, Скопје 1969 година.

(Leake) во својата книга за „Северна Грција“ зборува за чешмата како богат извор кој се влива во еден сосидан резервоар, оттука тече во еден поток и најпосле се влива во едно мочуриште. Овој извор мештаните го наречуваат „Пел“. Бидејќи имињата на античките градови потекнуваат од некоја река или чешма, тоа може да биде и со прочусниот главен град на Филип и на неговите следбеници. Според описот на Ливи (Livy) и спореден со тумулите и другите стари остатоци, јасно излегува дека гробот тука му бил сместен. Тоа би изгледало како името Пела да ги има преживеано и урнатините и чешмата со која е изворно поврзан.

(141) Се качив на ридот преку едно бодликаво поле за да ги разгледам остатоците од сидната конструкција така наречена „урнатините на Филиповата палата“. Тоа е еден распаднат сид од груби камења поврзани заедно со малтер и за моето ненаучно око тој не носеше белег на толку голема старост. Другите остатоци на подножјето од ридот имаат поавтентичен изглед. Резервоарот каде се собира водата од изворот како и големата чешма подолу (до патот и спроти ханот), се изградени од посолидни четвртасти блокови камења и сигурно се од постаро време. Тие се надвор од пропорциите од денешните модерни згради.

(141) Ковани пари има во изобилство низ целата земја, како и керамика и камени натписи. Неодамна направените ровови што го сечат новиот пат и го следат стариот пат открија антички керамички примероци, како и остатоци од солидната калдрма на овој единствен и густо населен град. Сепак градот Пела изгледа не бил многу голем како главен град на едно кралство. Според податоците на еден автор се претпоставува дека тој имал периферија од три милји, иако тој е наречен „величествен град“. Филип е првиот кој му дал значење на ова место.

Повеќе големи тумули можат да се забележат во околицата, две од нив се сосем близу до малото село. Според искажувањата на полковникот Лик, тоа се гробниците на неколку значајни антички фамилии на Македонија.

Се задржавме повеќе часа во амот на Пела, кој како и другите згради од ваков вид е една оддалечена кука со четвртаст двор, приземјето е одредено за штала а катот се состои од мали ќелии-соби кои гледаат кон една широка и дрвена тераса.

Ние не влеговме во зградата, но следната година, повторно на пат за Битола, јас и братми (143) вооружени и предводени од главниот гаваз на англискиот конзулат, затечени од едно ужасно невреме близу ова место бевме принудени да се засолниме и да ја поминеме ноќта во овој беден ам на Пела. Комодитетот е таков каков што може да се најде насекаде во оваа земја и заслужува сосем мал опис.

Скоро е мрак. Поокиснати до кожа, уморни и гладни застанавме пред главната врата и го повикавме анџијата или чуварот на оваа „прекрасна“ и гостољубива кука. По некое време тој се појави во искинат кафтан и искинато палто од овчја кожа. Уплашен од појавата на туѓинци, тој изјави дека нема соби, дека степените биле искршени и дека е невозможно да не прими. Ние инсистиравме и прашавме дали има некоја скала. Само така ќе можеме да останеме. Стариот го растресе огртачот од јагнешка кожа и доведе една мала

скала која при пробата се виде дека е прекратка за достасување на горниот дел од распаднатиот сид, првата рамна површина од зградата. Потребни се напори, едно гимнастичко усилие и еден страв сè додека некој голем камен не ви овозможи да се фатите за него и така да се најдете горе на колска. (144) Но постоеше и друг кат до кој требаше да се дојде, а тоа беше една дрвена платформа која беше уште погоре. Ќе се фатите за една греда од десната страна и една пријателска рака ќе ве фати за левото рамо и така сте стасале, но сè уште не сте безбедни. Една провалија под нозете и гнилиот под од галеријата ве предупредуваат да внимавате на секој чекор. Анџијата со една нечиста метла креваше прашина во малата соседна ќелија. Тој тоа го правеше за да ја направи поудобна; подот и сидовите на оваа 'луксузна' соба беа од кал. Имаше еден прозор без стакло, едно огниште и никаков намештај. Низ црните греди можеше да се види јасното небо со ѕвезди, бидејќи невремето беше поминато. Анџијата донесе една искината рогозина, еден бардак со вода, разгорен кумур кој тешко го сместивме во една вдлабнатина на сидот покрај вратата. Така најпосле останувате сами со своите мисли.

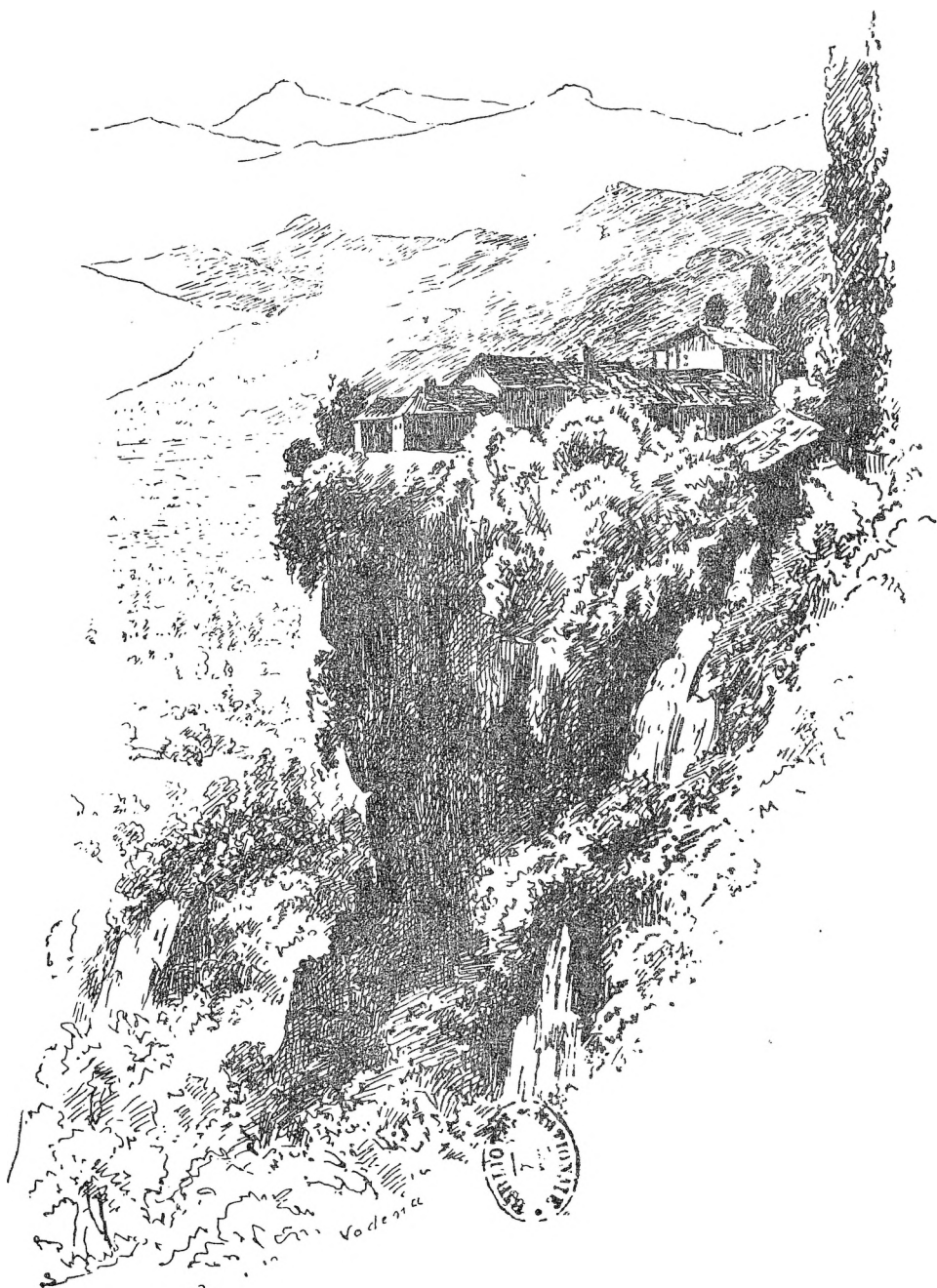
Ако имате патничко искуство, ќе знаете дека малата патничка торба може различно да послужи, дека повеќето прекривачи можат да послужат за удобни седишта и дека едно јајце може да се сочува во издлабениот леб и треба да носите со себе резерва од претходниот град, вклучувајќи чај, шеќер и ламба на гас. (145) Анџијата ќе ве снабди со кафе, а можеби и со малку млеко, но ако ви понуди да ви продаде готова спремена салата, не прифаќајте ја, бидејќи и за ламбата и за марулата ќе ви пресмета иста количина зејтин.

Установив дека еден тенок душек испружен на земјиниот под има предност ако не е оштетен. Спиев неколку часа и се пробудив со протегане. Една мачка истрча преку отворениот прозор кој покрај немаше стакло, оскудеваше и од капак. Јас брзо го фрлив прекривачот на отворот и така останав да ја гледам месечината над старата чешма и урнатините на ридот. Ластовиците летаа таму ваму правејќи ги нивните седела и чучурилкаа додека еден голем сокол со главата на страна, сериозно ме гледаше од оградата на предната галерија.

На другиот ден се чувствувавме среќни што не бевме вознемирени од други непријатности, бидејќи разбравме дека не е безбедно да се остане во Пела. Соседното село било лулка на разбојници.

ВОДЕН

(146) Почна да се смрачува а ние јававме по подножјето на планината. Во последните неколку милји, околицата стана побрановидна; купишта дрвја почнаа да се гледаат, во прво време само неколку, а потоа во погусти лисни маси додека ние поминувавме преку нерамните остатоци од стариот пат на Виа Егнација. Стасавме до еден цврст и широк пат кој се протегаше низ една богато обработена градина, низ овоштарници, лозја, ниви посадени со пченка, црници и сл. Тука и таму се гледаат високи тополи, издигајќи се над насобраните диви ореви, костени, буки и храстови. Сето ова ќе потсети

VODENA.

To face p. 148.

дека сме ги напуштиле кипарисите, а тополите станаа сè побројни приближувајќи се кон албанската граница.

Патувавме за Воден, еден значаен град што го зазема местото на некогашната Егеа или Едеса⁸⁾ (147), главен град на Македонија и седиште на Александар Велики. Најпосле, по многу обиколки низ места чии меѓи беа посадени со лозја и оградени со жива ограда, светилките од Воден светеа како ѕвезди на врвот од високата стена и тие се изгубија по нашето влегување во еден длабок прокоп од каде излеговме на еден многу темен и стрмен пат. Безброј светилки се оцртуваа приближувајќи се. Албанците, слуги на владиката со слабата светлина на нивните фенери и со нивните фрустанели, ни помагаа и нè водеа. Влеговме во Воден и најдовме на еден понапреден источен град. Откажувајќи се да го водам мојот коњ во полумрак, го сконцентрирав моето внимание на испружените кровови на пазарите кои се толку ниски така што е потребно и најмалку невнимание за да си ја чукнете главата. Најпосле стасавме под удобниот кров на палатата на владиката.

Нашiot домакин нè пречека долу на степените и со едно извонредно однесување и со една достојна учтивост ја повеле уморната група во приемната сала каде по вообичаените почести и кафето тој нестана (148) и брзо го видовме преку еден прозорец како вознемирено наредува на една група млади свештеници да ја постават масата за вечера во соседната сала. Вечерата беше совршено убава: пресна риба од соседните реки; месо од живина подготвено на разни начини; варено и печено јагнешко месо, зеленчук, мошне масно млеко кое многу се јаде на Исток. Имаше и свежи праски од овоштарникот на владиката и убаво грозје од сончевите бргови на соседните планини; домашно вино и пченичен леб, но најголемиот луксуз од сето ова беше убавото чувство на свежина и одмор при тивкото шумење на водопадот. Водите на водопадот брзо течеа под прозорците, тоа беше едно извонредно освежување по долгото патување низ топлата песочна рамнина на Вардар. Убавината и местоположбата е многу фалена. Секој човек од овие места, особено реалистичните еврејски трговци, зборуваат со восхит за Воден. (149) Величествената панорама се капеше во свежината на утрото.

Палатата на владиката стоеше на крајот од едно возвишено место на планината која стрмно се спушта надолу. Далеку и под неа, многубројни среви, костени, црници, лозја и ниви со пченка претставуваа богат килим на ваква богата и раскошна вегетација во која окоето се капе и ужива во нејзината свежина. Подалеку и одзади се протега Вардарската долина, топла поради негустата и плава магла и на крај од истата се гледаше сребрената светлина на Солунскиот Залив. Десно, се издига една темна стена напoлу сокриена во испреплетениот крај од диви лози и повити, грмушки и дрвја од секаков вид. Бујната вода се појавуваше тука и таму, паѓајќи и отскокнувајќи од карпата сè додека не се изгуби во зелениот лавиринт а нејзиното присуство се издаваше и покрај густината на лисјето и селскиот мост густо обсаден.

8) Антички имиња на градот Воден.

(150) На левиот брег падот на гребенот е поблаг. На врвот се гледаат неравни и сликовити кукички со темно кафеави и црвени кровови и бело сбоени надвиснати катови. Постелината се внесе на ветрот од отворните балкони.

Еден висок пат го сече гребенот и степенесто се спушта кон долината која е случајно оживеана од неколку Албанци кои се шетаа а нивните скарлетни елечи, бели фустанели и долги пушки светкаа на сонцето. Помалку атрактивни, но повредни христијански селани носеа на главата или на магариња купишта зелени лисја од црници за свилена буба што се одгледува во повисоките куќи. Планините кои се поблиски на оваа страна имаат поблаг пад, пошумени се и посадени со лозја или населени со села од бели селски куќи, безброј платани и чешми.

Постојат неколку вида антички остатоци во овој стар и главен град на Македонија. Неколку урнатини од еден стар сид, кои се сметаат за темели на една мала црква, можат да се видат и покрај калинките што ги има по ивиците на гребените. Постои исто така една чудна стара црква поврзана со палатата на владиката (151) со столбови придржувани со орнаментирани капители од кои еден убаво изработен со овнови глави и со предни нозе, а другиот уметнички изработен со еленски глави и копита.

Името Воден доаѓа од словенскиот збор „вода“ и одговара на ова место каде водите се главен елемент. Таа тече по средината на улиците, изливајќи се во значајни водопади на секое коше за да се спушти најпосле по рамнината во безброј диви водопади чии води немилосрдно течат под секој селски мост додека со водите на Кара-Ашмак⁹⁾ (Kara Asmak), старата Лидија, тие ќе поминат низ Пела, потоа низ рамнината ја губат својата моќ додека стасаат до меѓите на Солунскиот Залив и се вливаат во морето како една безначајна рескичка.

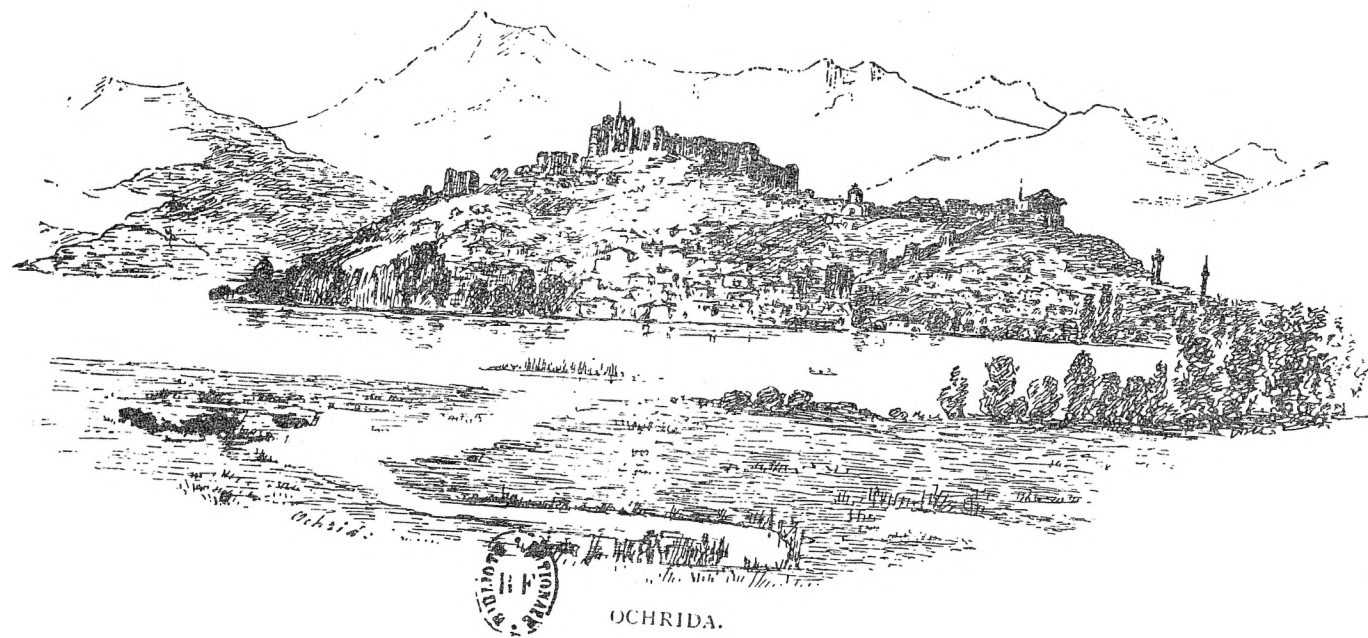
ОХРИД И МАНАСТИРОТ СВЕТИ НАУМ

(152) Местоположбата на Охрид е една од најубавите во оваа сликовита земја, езерски крај на Западна Турција, покрај албанската граница. Градот постана значаен за време на Јустинијан, кога Лихнида¹⁰⁾ на источниот брег од езерото беше уништена од земјотресот. Јустинијан, домородец на овие земји го обдари Охрид со цркви чии остатоци денес се делумно во урнатини. Две од овие, Соборната Црква и Света Софија се значајни по големиот број фрески со кои се исполнети. Сидовите, кровот, галериите, степените и капелата ја прикажуваат работата и вештината на уметникот. Ни еден палец површина не е оставена неискористена а зградата е доста голема.

Соборната Црква напротив е малечка; (153) таа е украсена скоро на ист начин, но со подобар уметнички стил. Еден грчки натпис на самата

⁹⁾ Кара Ашмак (Кара Азмак или Кара Асмак) река што излегува од Ениџе Вардарското езеро и се влива во Вардар, а потоа во Солунскиот Залив. Античко име на реката Кара Ашмак било Лидија.

¹⁰⁾ Античко име на Охрид.

To face p. 152.

галерија кажува дека „сликите главно служат за религиозното воспитување на племињата од Мизија“. Што се однесува до овој предмет, најдовме во „Manuel d'iconographie Chrétienne“ дека Pauselinos од Солун бил одреден да ја зографисува Соборната Црква во Охрид. Тој истиот Pauselinos од Солун го одредил карактерот и типот на православната црковна уметност кој практично до денес не се изменил. Се смета дека живеел во времето на цар Андроник I. Неколку стари фрески се земени како негово дело во Соборната Црква на Кареја¹¹⁾ на планината Атос.

Од стрмиот пад на западните гребени на Пинд¹²⁾ можете да го гледате убавото езеро, а погоре стариот град обиколен со своите разурнати ѕидини и тврдината, со разурнатите палати, со старата катедрала и неправилно поставените дрвени куќи и еден висок 'рт на северната страна. На запад се протега долгата низа на албанските планини, конфузно насобрани со нивните бело-снежни врвови над Дсбар, Елбасан и Бераг. (154) Подалеку на југ една слаба контура на високи врвови ја бележи местоположбата на Јанина. Подолу на ивицата на езерото, една сестла точка, сјајна како дијамант, го огртува манастирот Свети Наум.

Свети Наум е на шест часа јужно од Охрид¹³⁾, па бидејќи е и сосем надвор од директниот пат по кој обично патуваат туристите што одат кон Јадранското Море, тој е ретко посетуван од Европјаните. Нашата мала група се подели. Некои го одбраа водениот пат додека коњите беа пуштени на неколу низ сликовитата патека која поминува низ густы шуми каде сè уште, според некои, можат да се најдат остатоци од стариот град некогаш значајна станица на патот Виа Егнација.

Нашата јавачка група ја предводеше Хусеин, албански гаваз на конзулатот заедно со суруџијата кој беше облечен во гримизно и служеше како водач. Нив ги придружуваше црниот Саид кој викаше и довикнуваше на натоварените коњи што беа под негов надзор.

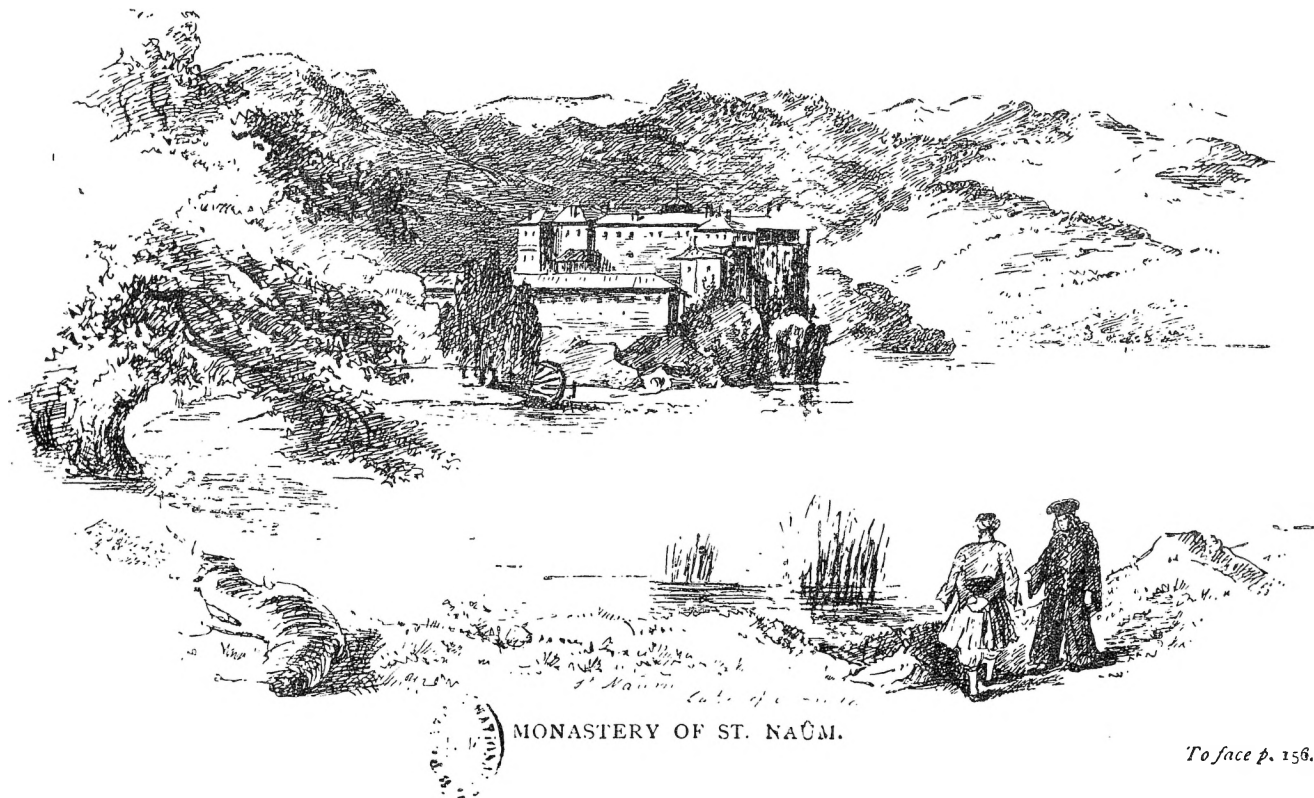
Ние го преминавме Соук-су (Sook sou)¹⁴⁾ со вода до коњското седло и ја следевме црната линија долж убаво посенчените места меѓу живата ограда отежната од своите миризливи цветови и по два часа јаване (155) застанавме да се одмориме во едно мало селце близу претпоставените урнатини на споменатата Лихнида. Јас залудно ги барав старите остатоци, но истражувањата беа невозможни поради дебелината зелена покривка што го покриваше предниот дел на планината. Моите Албанци, сосем задоволни од комфорот со парче црн леб и сосем малку тутун, беа сосем незаинтересирани за ваков вид истражувања, па затоа јас се задоволив со гледање на грубата носија на домаќините кои престанаа да ја гледаат нашата гру-

¹¹⁾ Кареја, главно место на полуостровот Света Гора и седиште на светогорскиот Киног, т.е. самоуправно тело кое во црковен поглед управувал со Света Гора и се подчинувал само на Цариградската Патријаршија.

¹²⁾ Планина меѓу Епир и Тесалија.

¹³⁾ Како што се гледа од овие податоци од Охрид до Св. Наум тогаш се патувало на коњ цели шест часа.

¹⁴⁾ Соук Су на турски значи „ладна вода“, мала рекичка меѓу Охрид и манастирот Св. Наум.

To face p. 156.

ла што беше се упатила кон селската чешма. Тие носеа еден ужасен појас од црно, козјо влакно а широк, четвртаст и дебел материјал обогатен со везови и срма им висеше од рамената како оклоп ставен подзади кој завршуваше во реси од козјо влакно што достигнуваа до стапалата.

Напуштајќи го ова место, патот водеше низ една густа шума преминувајќи еден стрмен гробен од планината. Патот беше доста неравен и тежок за искачување, прав коњски пат кој се губеше во еден наклон така што беше потребно Хусеин да ја забави брзината, кој, оценувајќи ја месноста според албанската фантазија, се губеше напред, ги креваше рацете замавнуваше со пушка и викаше од возбуда.

(156) Во Дурбенд (Durbend) секој се симна од седло и се спуштивме пеш по нерамните каменити степеници додека повторно нè стасавме до езерото. Потоа полека галопирајќи низ полиња и ливади преку еден сив каменен мост, стасавме до ивиците на поплочениот пат кој кривулесто водеше до манастирот.

Тука се одморивме малку. Суруџијата ненавикнат на вакво брзо патување тешко дишеше залудно настојувајќи со напорен кас да го одбрани својот углед како водач на групата. Патниците на Исток се прилагодуваат според чекорите на натоварените добитоци и не го претеруваат касот кој не е во моќта на коњите. Забрзувањето е оправдано само кај Татарите и куририте со брза пошта, или кај побеснетите луѓе безобзирни спрема пристојноста. На расеаниот водач му беше дозволено да го заземе своето челно место, проследен од Хусеин и со сета важност нашата мала свечена поворка помина низ надвиснатиот премин на Свети Наум. (157) Светлата точка што блисташе толку јасно од далеку сега беше стварност како и кривулеестиот пат што нè доведе до манастирот. Сепак истиот не беше само една бела зграда туку нејасна маса од темно сиви камења покриени со мов, со кафеави стари греди, балкони и коси кровови, со горниот кат доста добро варосан со што се одликува богатиот тон на старите згради. Стоејќи на едно повисоко место гледав како сето ова се огледува во бистрата вода на малиот залив. Одзади манастирот се протегаа пошумени планини со снежни врвови што даваа нејасна идеја за возбудливата убавина на оваа слика, како и за живите бои од стариот манастир со своите гробови и градини и со бисерните бои од далечната планинска верига што се издигаше над јадранскиот брег.

Едно бучно свонење на камбаните го поздравиле нашето доаѓање. Свонењето продолжи со едно уште поголемо своно на кое се удираше со дрво. Вревата беше ужасна. Јас бев задоволна што побегнав следејќи го еден свештеник со брада по една надворешна дрвена скала и лутајќи низ некои ходници влегов во една широка и добро наместена соба што гледаше кон езерото (158). Овде, удобно сместена во џошот на еден диван можев од прозорецот да гледам една кривулеста мала река, зелена од големите посенчувања на зелениот балдахин. Од друга страна, можев да ги видам над влажната рамнина планинските гробени и тврдини на Албанија, како и нашиот мал брод со својот бел платнен кров кој се приближуваше кон манастирот.

Игуменот Серафим, еден дебел, духовит и гостопримлив човек дојде да не пречека. Тој изгледа сакаше многу да зборува. Посетата на европски дами беше случајност и дотогаш непозната во летописите на ова осамено место. Испрашувањата на игуменот придружени со колачи и кафе завршија со доаѓањето на останатите од групата. Тие беа доста расположени и спремни за вечера по долгото веслање. Но постоеја важни работи за кои не требаше да се брза. Беа направени добри подготовки за нашиот пречек и ние чекавме со часови, а еден господин проверуваше одвреме-навреме и се враќаше да не известува за бавното спремање сè додека во десет часот не бевме поканети да седнеме на маса.

(159) Земјените садови и сиот друг прибор кои требеа да бидат тука за дочекот на Европјаните, беа донесени со голема мака од Охрид. Имавме можност повторно да го видиме домашниот порцелан со кинески шари. Тука беа ножевите, вилушките и чашите за пиење. Веселиот стар игумен ги полнеше нашите чинии придржувајќи ги со прст. Тој можеби прв пат се служеше со нож и вилушка, но сепак со нив добро се снаоѓаше. За време на јадењето ни раскажуваше некои духовни анегдоти и за присилниот пречек на војници кои тука поминувале. Но и покрај сите грижи, тој не ослабнал. Секако, добро се држи поради одличниот производ на богатото манастирско лозје, кој му е секогаш при рака.

Заедницата на Свети Наум се состоела од 50 или 60 калуѓери, но сега останале само 5 или 6. Манастирот бил изграден во IX век од Свети Наум кој бил еден од седумте „мисионери“ испратени од грчката црква да ги прекрстат Словените во христијанска вера.

(160) Двата главни члена на оваа мисионерска група биле браќата Кирил и Методиј, синови на едно благородно семејство од Солун, кои ја презеле оваа задача со големи тешкотии, бидејќи требеле да направат азбука и да формираат литературен јазик, како и да го преведат и објаснат Светото писмо. Историските документи кажуваат дека тие го прекрстиле и бугарскиот народ заедно со кралот Bogaris,¹⁵⁾ кој по покрстувањето во 861 се нарекол Михаил според името на тогашниот византиски император.¹⁶⁾ Меѓу овие членови од „Седумте мисионери“, чии имиња се сочувани, се Свети Климент и Свети Наум како основачи на овој манастир. Последниот посебно се зазел за изградбата на манастирот. Неколку камења од еден негов дел се сметаат за остатоци од палатата на кралот Михаил (Борис). Гробот на Св. Климент е близу урнатините на палатите во Охрид.

Овој манастир е место каде се собираат ходочасници и трговци, кои тука доаѓаат во голем број през годината. Еден дом за сирачиња каде има околу 60 сирачиња е приклучен кон манастирот. Тој е исто така живеалиште на нервно болни, кои тука доаѓаат да се лекуваат дури и од далечните краеве на оваа земја. Пациентите подлежат на еден посебен третман. Истата

¹⁵⁾ Ова е несомнено бугарскиот кнез Борис I, кој владеел од 853 до 889. Во негово време бугарскиот народ го примил христијанството. Патописката погрешно го напишала Богарис.

¹⁶⁾ Михаил III, византиски император од 842 до 867 успеал да наметне византиско влијание и христијанство на бугарскиот кнез Борис.

метода служи за секој случај. (161) Во време од 40 дена болните се затворени и се хранат само со леб и вино секои 24 часа. Најзначајниот момент од лекувањето се состои во тоа што пациентите излегуваат секој ден и седат подолго време на гробот на Свети Наум каде им се читаат делови од молитвите на светото евангелие. Калуѓерите тврдат дека овој обичен третман не е безуспешен.

Според традиционалните толкувања, неколкуте луѓе кои се обиделе да го отворат гробот на светецот за да го пронајдат сокриеното благо, погинуваат. Гробот е сместен во една мала капела на манастирот во средината на еден голем двор, единствениот остаток од некогашната оригинална зграда. Капелата е зографисана со сцени од животот на Свети Наум. Едната фреска покажува како Свети Наум пренесува камења во количка до одреденото место додека еден лав и една мечка се прикажани како јадат еден од вирегнатите волови а потоа како казна тие се вирегнати.

Манастирот е доста голем. Тој има многу соби и келии од секаков вид. (162) Тие се удобно наместени со дивани и дебели покривачи. Покрето од подобрите соби се изградени и снабдени од добродушни луѓе, села и корпорации и тие ги носат нивните имиња. Покрај собите има долга редица на келии, кои гледаат кон друг двор и служат за сите други пониски слоеви без разлика како што се говедарите и нивната стока.

За време на свечениот празник на Свети Наум, на 20 јуни, голем број луѓе тука се собираат. Тие внатре и надвор од манастирот формираат еден панаѓур каде се извршуваат трговските трансакции меѓу горните и долните провинции.¹⁷⁾

Недалеку од манастирот, млаз вода неколку јарди широка извира под една карпа и тече кратко време низ еден зелен појас и од високо паѓа во езерото со таква брзина што создава еден вртлог покрај брегот. Тоа е изворот на Црни Дрим. Тој тече низ Охридското Езеро како Рајна и Рона низ езерото на Констанца и Женева и излегува на северниот брег близу градот Струга, па на север кон српската граница, потоа југозападно и се влива во Јадранско Море недалеку од Драч (Dulcino).

(163) Црни Дрим е познат по лосос и пастрмка. Има едно значајно место за риболов во Струга каде овие риби и јагули ги има многу. Со едно извлекување на мрежата можат да се фатат околу 6.000 оки. Тие се посолуваат и испраќаат во Цариград, Србија и Романија. Јагулите се фаќаат во кошеви, а лососот со копје. Сезоната на риболовот е во мај и јуни, а местата за риболов во Струга се и зборни места за жителите од Охрид, кои тука доаѓаат да си подготват добра вечера од риба.

Филигранската работа толку позната во Албанија ја сочинува главната индустрија на ова мало гратче Струга. Оваа работа се усовршува и во Охрид каде се бараат безброј копчиња и огромни токи што служат за украс на мажите и жените.

¹⁷⁾ Дека во манастирот имало болница и дом за сирочиња, дека на 20 јуни се одржува панаѓур и за разни други податоци во врска со историјата на манастирот види: Р. Кирјазовски, Новооткриени значајни документи за манастирот Св. Наум, „Историја“, год. V, бр. 1, Скопје 1969, стр. 181—188. Многу податоци се согласуваат со оние што ги дава патописката.

(164) Охрид извршува значајна трговија со крзна, кои доаѓаат од Лајпциг и овде се преработуваат во тешки кожуби толку носени од мажи и жени во секоја сезона. За заштита на кожата од молци, крзнарите едноставно ја изложуваат на проветрување и за таа цел го оставаат приземјето празно за да има слободно струење на воздухот. Затоа истото е полно со стапови кои висат. Народот од Охрид тврди дека овој едноставен начин како заштитен ефект никогаш не ги изневерил.

Везовите на прекрасните костими на Албанките од повисоко општество се исто така доста тешки за работа. Работата ја извршуваат исклучиво мажите. Според описот на еден очевидец, облеката на Албанките е многу побогата и посликовита од онаа на Турчинките. Сцената на облеката го претставувал харемот на Мудир од Охрид кој живеел во старата палата на некогашниот Џеладин Бег (Jellaleddin Bey).

Ние ја најдовме ханамата близу чешмата во дворот со кренато здолниште помагајќи им на девојките во перењето чаршави. Таа дојде во пресрет насмеана и не изгледаше изненадена што ја затекнавме во работа. Таа нè замоли да следиме една од нејзините жени, а потоа таа дојде со нејзината долга плетенка што допираше до земја. (165) Собата во која бевме примени беше доста широка (во центарот имаше остатоци од една мермерна чешма) и од влезот поделена со една редица резбани дрвени столбови што носеа прекрасни греди богато украсени со арабеска. Храстовиот плафон беше исто така во резба, како и високиот кос заклон на каминот.

Во моментот дојде еден друг посетител, а тоа беше една Албанка — муслиманка која живееше во соседството. Таа влезе во собата целата покриена со едно црно фереџе кое во спротивност со обичајот и во собата го задржа, бидејќи се сретна со непознати, но по наше барање таа го извади фереџето, но не со задоволство и со помош на нејзините слугинки. Таа стоеше некое време пред нас кои бевме збунети од нејзината убавина. (166) Над една кошула богато извезена со срма, таа носеше едно црно кадифено елече порубено со златни гајтани кои завршуваа со дебел ред на висечки копчиња од златен филигран, а над ова имаше едно палто од свила со боја како на слива исто така накитено со срма и со чудни ракави кои се собираа на зглобовите. Таа не носеше антерија, но нејзините широки шалвари од бел муслин беа богато извезени со срма. Овој блескав костим беше комплетиран со еден огртач од кадифе без ракави, долг до петиците, гримизно и густо обработен од истиот скапоцен метал. Еден прекрасен плетен појас и една светла жолта шамија ги дополнуваа нејзините кадрави и доста црни коси. Оваа Албанка беше во секој случај еден значаен контраст со нејзината домаќинка — Турчинката. Таа се испружи на јастуците нежно држејќи еден чибук од јантар“.